

Extended Abstract

An Analysis of Modal Verbs in Gilaki Based on Palmer's Framework

Maryam Zaryaby¹

Ph.D. Student, Department of Linguistics, Faculty
of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

M.Zaryabi@alzahra.ac.ir

Farideh Haghbini^{2*}

Professor, Department of Linguistics, Faculty
of Literature, Alzahra University, Tehran, Iran.

fhaghbini@alzahra.ac.ir

Review History: Received: 2026-06-14 Revise: 2026-08-04 Accepted: 2026-09-09	Abstract Modal verbs serve as tools for expressing possibility, necessity, obligation, permission, probability, intention, commitment, inclination, and courage, thereby reflecting the speaker's attitude toward a person, object, event, or circumstance. This study aims to identify and describe modal verbs in the Gilaki language using a descriptive-analytical approach. To analyze and explain the precise function of these verbs, Palmer's (2001) theoretical framework has been adopted, which categorizes modal verbs semantically into two main domains: propositional modality and event modality. Conducting interviews with five participants followed by data description and analysis, this study demonstrates that Gilaki modal verbs which include /vastən/ (to want/must), /bɑ:/ or /bɑ:jəsti/ (must/should), /fɑ:stən/ (to be possible/worthy), /tunəstən/ (Eastern dialect) /tɑ:nəstən/ (Western dialect) (to be able to), /xɑ:stən/ (to want/wish), /jɑ:rəstən/ (to dare/afford), and /be/ from the infinitive /bu:stən/ (to be/become) cannot be rigidly placed into a single category within Palmer's (2001) taxonomy. Indeed, as Palmer himself asserts, the role of context creates a continuous spectrum (a continuum) between these categories.	Keywords: Context Gilaki language Modal verbs modality Palmer's framework
<i>How to cite this article:</i> Zaryabi, M. & Haghbini, F. (2026). An analysis of modal verbs in Gilaki based on palmer's framework. <i>Journal of Linguistics & Iranian Languages</i>, 11(1), 63-90. doi: https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56417.1487 COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.		

Introduction

Gilaki is a Northwestern Iranian language spoken primarily in the Gilan province and parts of western Mazandaran. An examination of various aspects of Gilaki including morphological, syntactic, lexical, and phonological levels reveals similarities with Standard Persian (Stilo, 2001), which facilitates investigation and comparative analysis. Among these linguistic phenomena, the expression of modality remains a challenging subject in any language. Modal verbs are instruments for expressing possibility, necessity, obligation, permission, probability, intention, commitment, inclination, and courage, reflecting the speaker's attitude toward a person, object, event, or situation. Beyond morphological characteristics, modal verbs share common syntactic and semantic features (Palmer, 1997: 94). Historically, modality was largely examined by grammarians under the syntactic category of mood. However, it is now primarily addressed within the realm of semantics. Palmer (2001), drawing on extensive examples from diverse languages, provides a detailed examination of modality. In his semantic and typological approach, modality is defined as the grammaticalization of the speaker's subjective attitude and judgment. He divides modality into two primary categories: «propositional modality» and «event modality». According to Palmer (2001), contextual conditions play a significant role in the semantic interpretation of modal verbs; therefore, the meaning of these verbs cannot always be definitively determined independently of the context in which they are used. The modal verbs examined in this research include /vəstən/ (to want/must), /bə:jəsti/ (must/should), /ʃɑ:stən/ (to be possible/worthy), /tunəstən/ (Eastern dialect) /tɑ:nəstən/ (Western dialect) (to be able to), /xɑ:stən/ (to want/wish), /jɑ:rəstən/ (to dare/afford), and /be/ from the infinitive /bu:stən/ (to be/become).

Material, Methods and Literature

Numerous studies have been conducted on modal verbs in Persian and Gilaki, focusing on one or two specific verbs; however, there remains a lack of comprehensive research encompassing all modal verbs. Examples of previous works include Rahimian (2011) on the verbs «xɑ:stan» and «bə:jəstan», Naghizadeh et al. (2011) on the concept of subjectivity in the verbs «bə:jəstan» and «tɑ:nəstan», and Rahimian and Amoozadeh (2012) on the modal verbs «ʃodan» and «tɑ:nəstan». Historical studies include Changizi (2021) on «Modality in Middle Persian» and Sabouri and Roshan (2024) on «Non-personal modal verbs in Zoroastrian Middle Persian».

The objective of this research is to identify and describe modal verbs in the Gilaki language using a descriptive-analytical approach and to classify them based on Palmer's (2001) framework to understand their functional performance. To this end, data were collected through interviews with five native speakers from Rasht, aged 40 to 65. The selection criterion for the participants was that Gilaki must be their first language (L1) and that they actively use it in their daily interactions and conversations. Therefore, individuals who had acquired Gilaki as their mother tongue and continued to converse in it within their family and social environments were selected, ensuring that the gathered data reflects the natural usage of Gilaki in everyday life. Data collection was carried out through interviews with these participants; however, some key points from other varieties of the Gilaki language, specifying the region of usage, have also been incorporated into this study. The theoretical framework of Palmer (2001) was selected through library research, and the samples were analyzed using a descriptive-analytical methodology.

Results & Discussion

Similar to Persian, Gilaki modal verbs are separated from the main verb and written with a space (Jousefpour et al., 2024: 39). These include /vastən/, /ba:jəsti/ba:/, /ʃa:stən/, /tonasan/ (Eastern) /ta:nəstən/ (Western), /xastən/, /ja:rəstən/, and /be/ from the infinitive /bostən/. The verb /ba:jastan/ (must/should) shifts across the boundaries of inferential, presumptive, reportative, sensory, deontic, and commissive/directive modalities, exhibiting various applications. /Xa:stan/ (want) can function as a main verb, but here, only its usage as a modal verb is considered, placing it within the inferential, reportative, deontic, and volitional categories. /Xa:stan/ (to be possible/worthy) falls under reportative, sensory, deontic/directive, and volitional categories. /ta:nastan/ (can) displays diverse applications, shifting across modal boundaries even more frequently than /ba:jastan/. These categories include speculative, inferential, presumptive, reportative, sensory, permissive, deontic/directive, and dynamic modality. The modal verb /ja:rəstən/ (dare/be able to), depending on the context, exhibits inferential, reportative, and dynamic modalities. /vastən/ (want/need) is used in inferential, reportative, sensory, and volitional dimensions, while /ʃodan/ (become/can) demonstrates presumptive, inferential, reportative, sensory, permissive, and speculative modalities. The overlap of certain verbs across multiple semantic categories indicates that modality in the data of this research is not a static concept based solely on lexical meaning; rather, the interpretation is a result of the interaction between the verb's core meaning, syntactic and morphological features, and the conversational context. For instance, a single verb might represent the speaker's assessment of an event in a sensory or reportative context, whereas the same verb might imply permission, obligation, or a directive meaning in another context, depending on the relationship between the speaker and the interlocutor. Therefore, the higher frequency of *ta:nastan* can be attributed to its semantic flexibility and its capability to cover a wide spectrum of meanings. This finding emphasizes the necessity of simultaneously analyzing formal indicators and contextual clues in determining the type of modality.

Conclusion

The results of this study, based on usage counts and the provided data, indicate that the modal verb /ta:nastan/ (can), with 8 occurrences, is the most frequent modal verb. /Ba:jastan/ (must) and /ʃodan/ (become) rank second, with 6 occurrences each, followed by /ʃa:stan/ (should) with 5. /xa:stan/ (want) and /vastən/ (want/need) each appear 4 times, and finally, /ja:rəstən/ (dare) appears in 3 instances (inferential, reportative, and dynamic). This distribution, consistent with Palmer's (2001) emphasis on context, shows that modal verbs in the data are highly context-dependent, and the choice of each verb is subject to the speech act and the speaker's communicative goal. In conversational and interaction-oriented contexts such as requests, permissions, and obligations, deontic/action-oriented meanings become more prominent. In contrast, in reportative and narrative-oriented contexts, sensory, reportative, and inferential meanings appear with higher frequency. Furthermore, factors such as power dynamics and intimacy between interlocutors, the speaker's degree of certainty, and in some cases, the animacy of the subject, play a decisive role in activating dynamic or volitional meanings.

References

- Abolghasemi, M. (2024). *Stems of Dari Persian verbs*. Qoqnoos.
- Afshar, Sh. (2017). *The root of Persian language infinitives*. Morvarid.
- Bybee, J. L., Perkins, R., & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press.
- Changizi, E. (2021). Modality in Middle Persian. *Iranian Studies*, 20 (39), 57–87. <https://doi.org/10.22103/jis.2021.16644.2086>
- Coates, J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- Davari, Sh., & Naghzgouy-Kohan, M. (2017). *Auxiliary verbs in Persian: A grammaticalization approach*. Neviseh Parsi.
- De Haan, F. (2006). Typological Approaches To Modality, To appear in: William Frawley, ed. (2005) *Modality*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Haghbin, F. (1991). Analysis of the lexical structures of the verb in the Persian language based on the Extended Standard Theory [Master's thesis, University of Tehran].
- Halliday, M.A.K. (1970). Functional Diversity in Language as seen from a Consideration of Modality and Mood in English. *Foundations of Language, International Journal of Language and Philosophy*, Vol. 6(3), pp. 322–361. URL: <http://www.jstor.org/stable/25000463>
- Kent, R. G. (2005). *Old Persian: Grammar, texts, lexicon* (S. Oryan, Trans.). Language and Dialect Research Institute, Cultural Heritage Organization.
- Lyons, J. (1977). *Semantics, Vol 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mansouri, Y. (2023). *Etymological dictionary of Persian language verbs*. Avaye Khavar.
- Naghizadeh, M., Tavangar, M., & Amouzadeh, M. (2011). Investigating the concept of subjectivity in modal verbs in the Persian language. *Journal of Linguistic Research*, 3 (1), 1–20.
- Nujts, J. (2001). *Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. John Benjamins Publishing Company.
- Nujts, J., & van der Auwera, J. (2016). Analyses of the Modal Meaning, *The Oxford handbook of modality and mood*. Oxford University Press.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1997). *The English Verb* (Second Edition). Longman Linguistics Library.
- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English Modals*. London, Longman.
- Palmer, F.R. 2001. *Mood and Modality* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pourhadi, M. (2017). *Description of the structure of verb and infinitive in Gilaki language*. Farhang-e Iliya.
- Rahimian, J. (2011). Formal and semantic aspects of modal elements in Persian sentences. *Language and Linguistics*, 7 (13), 33–50. <https://www.magiran.com/p1150624>
- Rahimian, J., & Amouzadeh, M. (2012). Modal verbs in Persian language and the expression of modality. *Language Researches*, 4 (1), 21–40. <https://doi.org/10.22059/jolr.2013.35922>
- Rahimian, J. (1995). Clause Types and other Aspects of Clause Structure in Persian: a Study Oriented towards Comparison with English. Doctoral dissertation, Queensland University, Brisbane.
- Rix, H. (2001). *Lexicon der Indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Reichert.
- Sabouri, N., & Roshan, B. (2024). Impersonal modal verbs in Zoroastrian Middle Persian. *Zabanpazhuhi*, 16 (51), 139–165. <https://doi.org/10.22051/jlr.2021.35465.2011>
- Sabouri, N., & Sharifi, S. (2021). Semantic analysis of Gilaki modal verbs (Siahkal variety). *Persian Language and Iranian Dialects*, 6 (12), 81–107. <https://doi.org/10.22124/plid.2022.20678.1562>
- Stilo, D. (2001). GILAN ix. Gilaki Language. In *Encyclopaedia Iranica*, Vol. X, Fasc. 6, pp. 660-668. <https://www.iranicaonline.org/articles/gilan-x/>
- Tajrobehkar Arabani, F., Monshizadeh, M., & Sabzalipour, J. (2023). Grammaticalization of the modal verb vasten in Gilaki. *Journal of Comparative Linguistic Researches*, 13 (25), 157–171.
- Yousefpour, M. K., et al. (2024). Gileh-Khat. Farhang-e Iliya.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۱، شماره ۱، پیاپی ۲۰ (بهار ۱۴۰۵) شماره صفحات: ۶۳ - ۹۰

بررسی افعال وجهی در زبان گیلکی بر مبنای چارچوب پالمر

مریم زریابی^۱، فریده حق‌بین^{۲*} دانشجوی دکترا، گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران
استاد گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا(س)، تهران، ایران

چکیده

افعال وجهی ابزاری برای بیان امکان، ضرورت، اجبار، اجازه، احتمال، قصد، تعهد، تمایل و شجاعت است که نگرش گوینده را نسبت به شخص، شیء، رویداد یا شرایطی بیان می‌نماید. هدف این پژوهش، شناسایی و توصیف افعال وجهی در زبان گیلکی با استفاده از رویکردی توصیفی-تحلیلی است و به‌منظور تحلیل و تبیین دقیق عملکرد این افعال، از چارچوب نظری پالمر (۲۰۰۱) بهره گرفته شده است؛ چارچوبی که افعال وجهی را بر مبنای معنا به دو دسته اصلی وجهیت گزاره‌ای و وجهیت رویدادی تقسیم می‌کند. این پژوهش که از طریق مصاحبه با ۵ شرکت‌کننده و توصیف و تحلیل داده‌ها انجام شد، نشان می‌دهد که افعال وجهی زبان گیلکی که شامل «واستن /vastən/، باید، بایستی /ba:jəsti/ یا /ba:/، شایستن /ʃa:stən/، توانستن /tunəstən/ (شرقی) /ta:nəstən/ (غربی)، خواستن /xɑ:stən/، یاریدن یا یارستن /ja:rəstən/ و بودن /be/ از مصدر /bu:stən/ می‌شود را نمی‌توان به‌طور قاطع در یکی از دسته‌بندی‌های پالمر (۲۰۰۱) قرار داد؛ چرا که به تصریح خود او، نقش یافت باعث شکل‌گیری طیفی پیوسته میان این دسته‌ها می‌شود.

واژه‌های کلیدی:

افعال وجهی
یافت
چارچوب پالمر
زبان گیلکی
وجهیت

تاریخچه مقاله: دریافت: ۲۴ خردادماه ۱۴۰۵

بازنگری: ۱۳ مردادماه ۱۴۰۵

پذیرش: ۱۸ شهریورماه ۱۴۰۵

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: fhaghbin@alzahra.ac.ir

زریابی، مریم و حق‌بین، فریده. (۱۴۰۵). بررسی افعال وجهی در زبان گیلکی بر مبنای چارچوب پالمر. زبان‌شناسی و گویش‌های ایران، ۱۱(۱)، ۶۳-۹۰. <https://doi.org/10.22099/jlil.2026.56417.1487>

حق نشر - ۲۰۲۶ نویسنده(گان). این یک مقاله با دسترسی آزاد است که تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0) منتشر شده است، استفاده، توزیع و تکثیر نامحدود را در هر رسانه‌ای مجاز می‌داند، مشروط بر اینکه به نویسندگان و منبع اصلی اشاره شود. هیچ اجازه‌ای از نویسندگان یا ناشر لازم نیست.

۱. مقدمه

گیلکی یکی از زبان‌های ایرانی شمال‌غربی است که عمدتاً در استان گیلان و بخش‌هایی از غرب مازندران صحبت می‌شود. این زبان نسبت به فارسی معیار، از نظر تاریخی و ساختاری به زبان‌های ایرانی باستان نزدیک‌تر است (استیلو^۱، ۲۰۰۱) و با توجه به دارا بودن دستور و واژگان خاص خود، زبانی مستقل شمرده می‌شود. هرچند زبان گیلکی در شهرهای متفاوت به شکل‌های مختلفی صحبت می‌شود اما قابلیت درک متقابل توسط گیلک‌زبانان وجود دارد و به طور کلی به دو دسته غربی با مرکزیت رشت و شرقی با مرکزیت لاهیجان تقسیم می‌شود.

بررسی بخش‌های مختلف زبان گیلکی از جمله صرفی، نحوی، واژگانی و آوایی شباهت‌هایی را با فارسی معیار نشان می‌دهد که می‌تواند سبب سهولت در بررسی و گاهی مقایسه آن‌ها گردد. از میان این مفاهیم، چگونگی بیان یک گزاره یا وجهیت^۲ از موارد چالش‌برانگیز در هر زبان است. گاهی «وجهیت» به معنایی بسیار گسترده به کار می‌رود. یعنی برای اشاره به هر نوع نظر گوینده بر وضعیت امور، به‌طوری که حتی ابعادی مانند زمان^۳ و نمود^۴ را نیز در بر بگیرد (نویتر^۵، ۲۰۱۶: ۳۲).

هلیدی^۶ (۱۹۷۰) دو حوزه وجهیت (احتمالی، ممکن و غیره) و وجه^۷ (اخباری، پرسشی و غیره) در دستور زبان انگلیسی را که علیرغم کارکرد متفاوت با هم در ارتباط‌اند از هم متمایز می‌کند (هلیدی، ۱۹۷۰: ۳۲۵). وی شرح می‌دهد که وجهیت با یک یا دو عنصر، یکی فعلی^۸ و دیگری غیرفعلی^۹ بیان می‌شود. بخش فعلی به معنای «عمل کردن به عنوان فعل از نظر نحوی» است که شکل‌های فعلی افعال کمکی وجهی «need will, would, can, could, may, might, should, must, ought to» و صورت‌های غیرفعلی، اقلام واژگانی مانند «certain و possible» می‌باشند (هلیدی، ۱۹۷۰: ۳۳۰). به‌باور بایی^{۱۰} و همکاران (۱۹۹۴: ۱۷۶)، تعریف «وجه» و «وجهیت» به آسانی مفاهیمی چون «زمان» و «نمود» نیست. آن‌ها با استناد به پالمر^{۱۱} (۱۹۸۶) و لاینز^{۱۲} (۱۹۷۷) توضیح می‌دهند که هرچند وجهیت به‌صورت «دستوری‌شدگی نگرش‌ها و نظرات ذهنی گوینده» تعریف می‌شود، اما مطالعات بین‌زبانی در این زمینه (مانند پژوهش پالمر، ۱۹۸۶) نشان می‌دهد که گستره مفاهیم وجهیت بسیار فراتر از این تعریف است.

پالمر (۲۰۰۱) با استفاده از نمونه‌های فراوان از زبان‌های متنوع، مقوله وجهیت را به تفصیل بررسی می‌کند. در رویکرد معنایی و رده‌شناختی پالمر (۲۰۰۱)، وجهیت به‌عنوان دستوری‌شدگی نگرش و قضاوت ذهنی گوینده تعریف می‌شود. وی وجهیت را به دو دسته اصلی تقسیم می‌کند: نخست «وجهیت گزاره‌ای»^{۱۳} یا نگرش به ارزش صدق گزاره که شامل دو نوع «معرفتی»^{۱۴} (قضاوت

¹ D. Stilo

² modality

³ tense

⁴ aspect

⁵ J. Nuyts

⁶ M.A.K. Halliday

⁷ mood

⁸ verbal

⁹ non-verbal

¹⁰ J. L. Bybee, R. Perkins, & W. Pagliuca

¹¹ F.R. Palmer

¹² J. Lyons

¹³ Propositional Modality

¹⁴ epistemic

درباره احتمال) و «شاهدمحور»^۱ (بیانگر منبع اطلاعات) است. دوم «وجهیت رویدادی»^۲ یا نگرش به رویدادهای بالقوه که خود به دو زیرمجموعه «تکلیفی»^۳ (الزام و اجازه بیرونی) و «پویا»^۴ (توانایی و اراده درونی فاعل) دسته‌بندی می‌شود. در دیدگاه پالمر (۲۰۰۱)، شرایط بافتی نقش مهمی در تعیین تفسیر معنایی افعال وجهی دارد و به همین دلیل، معنای این افعال را نمی‌توان همواره مستقل از بافتی که در آن به کار می‌روند به صورت قطعی مشخص کرد.

افعال وجهی، علاوه بر ویژگی‌های صرفی، دارای ویژگی‌های نحوی و معنایی مشترک نیز هستند (پالمر، ۱۹۹۷: ۹۴). در گذشته، وجهیت بیشتر با مقوله نحوی «وجه» توسط دستورنویسان بررسی می‌شد. اما امروزه، بیشتر در معناشناختی مطرح است. با این وجود، مشخصه معناشناختی به تنهایی نمی‌تواند تمام ابعاد آن را پوشش دهد. به همین دلیل، ترجیح بر این است که بر اساس رویکردی میان‌حوزه‌ای مورد بررسی قرار گیرد (رحیمیان و عموزاده، ۱۳۹۱: ۲۲).

پژوهش حاضر، با رویکردی توصیفی-تحلیلی بر اساس نمونه‌های جمع‌آوری شده از گویشوران زبان گیلکی، به شناسایی و توصیف افعال وجهی زبان گیلکی می‌پردازد و سپس بر اساس رویکرد پالمر (۲۰۰۱) بررسی و دسته‌بندی مناسب جهت شناخت بیشتر این افعال صورت می‌گیرد. پژوهش‌های پیشین در زبان‌های فارسی و گیلکی، هر یک جنبه‌هایی خاص از افعال وجهی را بررسی کرده‌اند؛ از این رو، پژوهش حاضر می‌کوشد با تکیه بر شواهد زبانی و نمونه‌های مستخرج، تمامی مؤلفه‌های مطرح‌شده در نمودار پالمر (۲۰۰۱) را در این دو زبان مورد تحلیل قرار دهد.

۲. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های متعددی در ارتباط با وجهیت صورت گرفته است که از آن جمله می‌توان به آثار زیر اشاره نمود: پالمر (۱۹۹۰) وجهیت را یکی از چندین ویژگی معنایی-دستوری می‌داند و آن را به سه دسته معرفتی، تکلیفی و پویا تقسیم می‌کند. به بیان پالمر، افعال وجهی معرفتی که درباره صدق گزاره داوری می‌کند، معمولاً ذهنی است، یعنی قضاوت معرفتی برعهده گوینده است. در وجهیت تکلیفی که با اثرگذاری بر کنش‌ها، حالت‌ها یا رویدادها سروکار دارد، به طور معمول، شرایط و قدرتی بیرونی، دیگری را ملزم به انجام کنش می‌کند یا به او اجازه انجام کاری را می‌دهد. به همین دلیل، این نوع وجهیت، گفتمان‌محور در نظر گرفته می‌شود. در وجهیت پویا که با توانایی و گرایش یا استعداد سروکار دارد، نیروی درونی یا شرایط موجود، ضرورت یا امکان به انجام رسیدن کنش را فراهم می‌کند. وی تفاوت بین وجهیت تکلیفی و پویا را در این می‌داند که اولی اجرایی یا گفتمان‌محور است، در حالی که دومی مربوط به توانایی و اراده فاعل است.

نویتز (۲۰۰۱) با تأکید بر اهمیت بافت، وجهیت معرفتی را نمود زبانی «فرآیند ارزیابی احتمال» می‌داند که این ارزیابی تعیین می‌کند که وضعیت امور در یک جهان ممکن که در حالت پیش‌فرض، جهان واقعی مورد نظر گوینده است، تا چه حد محتمل است. اگرچه گوینده به طور معمول ارزیاب اصلی است، اما وجهیت معرفتی می‌تواند بازتاب‌دهنده ارزیابی دیگران نیز باشد و این برآورد احتمال، در یک پیوستار خطی که همان مقیاس معرفتی است قرار می‌گیرد. این مقیاس از قطعیت منطبق با واقع آغاز

¹ evidential

² Event Modality

³ deontic

⁴ dynamic

شده و به قطعیت عدم انطباق ختم می‌شود و در هر دو سوی مثبت و منفی آن، جایگاه‌های میانی وجود دارد. از دید وی، توانایی ذهنی انسان برای مفهوم‌پردازی، اگرچه بالقوه فطری است، اما در عمل به شدت تحت تأثیر محیط زندگی و بافت‌های کلان فرهنگی-اجتماعی قرار دارد و در تعامل مداوم با جهان پیرامون شکل می‌گیرد.

رحیمیان (۱۳۹۰) با بررسی افعال وجهی زبان فارسی، فعل «خواستن» را مناسب برای بیان وجهیتی با درجه قوی در نظر نمی‌گیرد. همچنین وی با نقد رحیمیان (۱۹۹۵) که دو درجه متوسط و ضعیف را برای «باید» به دلیل عدم وجود ظرفیت در تضمین رویداد در نظر می‌گیرد، فعل مزبور را متضمن وقوع رخداد و بنابراین علاوه بر ضعیف و متوسط، قوی نیز می‌داند. این امر، لزوم جمع‌آوری پیکره‌هایی از تمام ابعاد کاربردی را متذکر می‌گردد تا تمام جوانب مورد پوشش قرار گیرد.

همچنین گاه مرزی بودن کاربرد افعال وجهی در جملات می‌تواند سبب تردید در قراردادی آن‌ها در دسته‌ای خاص گردد. چنان‌که نقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۰) مفهوم ذهنیت را در دو فعل وجهی «بایستن» و «توانستن» مورد بررسی قرار داده‌اند و نتیجه می‌گیرند که مرز بین عینیت و ذهنیت در افعال وجهی، مرز کاملاً مشخصی نیست و از هم تفکیک‌ناپذیرند.

رحیمیان و عموزاده (۱۳۹۱) افعال وجهی «شدن» و «توانستن» را بر اساس چارچوب پالمر (۱۹۹۰) بررسی کردند و نشان دادند که فعل وجهی «شدن» تنها به صورت سوم شخص مفرد به کار می‌رود و حوزه کاربرد آن، در تعاملات غیررسمی است. آن‌ها با بررسی چند هزار کلمه در روزنامه‌های پرتیراژ و پایگاه‌های خبری بیان می‌کنند که شاید هیچ‌گاه «شدن» در کاربرد وجهی‌اش در نوشتار رسمی کاربرد نداشته باشد. با این حال، بررسی‌های نگارندگان مقاله حاضر در بین روزنامه‌های رسمی کشور در ۱۲ آذر ۱۴۰۴، از بین ۱۳۴ مورد استفاده از فعل «شدن»، ۶ مورد با کاربرد وجهی یافت شد. این مورد می‌تواند نشانگر افزایش کاربرد این فعل وجهی و ورود آن به نوشتار باشد. همچنین ایشان نتیجه می‌گیرند که بافت معنایی و ابعاد کاربردشناختی این افعال، نقش مهمی در انتقال معنا و از بین بردن ابهام احتمالی ایفا می‌کند.

چنگیزی (۱۴۰۰) انتقال مفاهیمی چون حدس و احتمال، شک و تردید، قصد و میل، خواهش، هشدار، فرض و تصور نامحقق، اجازه انجام کار و حتی نشان دادن منبع خبر جهت افزایش اعتبار آن را با مفاهیم وجهی و صورت‌های مختلف در فارسی میانه مورد بررسی قرار داده است. کار ایشان نشانگر وجود مفاهیم وجهی مختلف و متنوعی در گذشته زبان فارسی است که با کنکاش می‌توان به شناسایی آثار باقیمانده از آن‌ها در زبان‌های ایرانی از جمله گیلکی پرداخت.

صبوری و روشن (۱۴۰۳) با بررسی ویژگی‌های معنایی افعال وجهی غیرشخصی نتیجه می‌گیرند که /aba:jed/ دارای خوانش هر سه نوع وجهیت معرفتی، تکلیفی و پویاست و در همه حال درجه ضرورت را بیان می‌نماید. همچنین سه فعل وجهی /fa:jed/، /tuwa:n/ و /sazed/ برای بیان دو وجهیت تکلیفی و پویا و درجه امکان به کار رفته‌اند. علاوه بر این، دو فعل وجهی /fa:jed/ و /sazed/ بیان‌کننده درجه احتمال در وجهیت تکلیفی هستند. با توجه به اینکه منابع مورد نظر ایشان، ۱۲ متن منتخب است و تمام انواع متون، از جمله متون مربوط به محاسبات و زندگی روزمره در آن قرار ندارد، امکان این‌که مطالعات بیشتر، نشانگر دامنه کاربرد بیشتر افعال وجهی بر اساس چارچوب پالمر (۱۹۹۰) باشد، افزایش می‌یابد. نتایج ایشان در این پژوهش با ماهیت معنایی این افعال کاملاً سازگار است. زیرا «باید» خود مفهوم ضرورت و الزام را به همراه دارد و سه فعل دیگر مفهوم امکان انجام یا عدم آن را منتقل می‌سازند.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات ارزشمندی در زمینه وجهیت انجام شده است، اما تحلیل جامع و یکپارچه تمامی افعال وجهی در زبان فارسی و گیلکی در قالب چارچوب منسجم پالم (۲۰۰۱)، همچنان ظرفیت پژوهشی قابل توجهی دارد. پژوهش حاضر بر آن است تا با واکاوی نظام‌مند این دو زبان بر اساس چارچوب نظری یادشده، گامی در جهت ارائه صورت‌بندی جامع‌تر از افعال وجهی و پر کردن این شکاف مطالعاتی بردارد.

۳. چارچوب نظری پژوهش

۳-۱. روش پژوهش

مبنای این پژوهش گونه رشتی زبان گیلکی در نظر گرفته شده است و داده‌های آن بر مبنای اطلاعات و گفتار ۵ گویشور رشتی شامل ۴ زن و ۱ مرد تنظیم شده است که سن آن‌ها بین ۴۰ تا ۶۵ سال بود. دو زن از بین شرکت‌کنندگان دارای مدرک کارشناسی و سه نفر دیگر دارای مدرک دیپلم بودند به زبان گیلکی صحبت می‌کردند. ملاک انتخاب شرکت‌کنندگان در این پژوهش آن بود که زبان اول آن‌ها گیلکی باشد و همچنین در تعاملات و مکالمات روزمره نیز به‌طور فعال از زبان گیلکی استفاده کنند؛ از این‌رو، افرادی برگزیده شدند که گیلکی را به‌عنوان زبان مادری آموخته و در محیط خانوادگی و اجتماعی خود، همچنان به این زبان گفت‌وگو می‌کردند، تا داده‌های گردآوری‌شده، بازتاب کاربرد طبیعی گیلکی در زندگی روزمره باشد. شیوه جمع‌آوری اطلاعات از طریق مصاحبه و بیان جمله فارسی و دریافت جمله گیلکی از این افراد بود اما برخی نکات کلیدی از سایر گونه‌های زبان گیلکی نیز در این پژوهش با ذکر منطقه مورد استفاده گنجانده شده است. سپس از طریق مطالعات کتابخانه‌ای، چارچوب نظری پالم (۲۰۰۱) برای تحلیل داده‌ها انتخاب شد و با رویکردی توصیفی-تحلیلی اقدام به بررسی نمونه‌ها شد.

۳-۲. مبانی نظری پژوهش

شناخته‌شده‌ترین وسیله بیان وجهیت برای گویشوران انگلیسی، فعل وجهی است. در انگلیسی، افعال وجهی افعال کمکی هستند زیرا علاوه بر فعل اصلی جمله به کار می‌روند و معانی وجهی توسط عناصر مختلف صرفی، نحوی و واژگانی بیان می‌شوند (دهان^۱، ۲۰۰۶: ۱۱-۱۰). کوتس^۲ (۱۹۸۳) از جنبه معنایی، وجهیت را در یک دسته‌بندی کلی بر دو نوع وجهیت معرفتی^۳ و وجهیت ریشه‌ای^۴ دانسته است. پالم (۱۹۹۰) تقسیم‌بندی کوتس را عجیب دانسته و به باور او وجهیت ریشه‌ای طیف وسیعی از مفاهیم را پوشش می‌دهد.

در تقسیم‌بندی معنایی افعال وجهی به نقل از پالم (۲۰۰۱) که در شکل ۱ آمده است، وجهیت به بیان نگرش گوینده نسبت به امکان، ضرورت، الزام یا واقعیت یک وضعیت اشاره دارد و در این الگو به دو شاخه اصلی وجهیت «گزاره‌ای» و وجهیت «رویدادی» تقسیم می‌شود. وجهیت «گزاره‌ای» ناظر بر میزان تعهد گوینده به درستی یک گزاره است و به دو دسته «معرفتی» و «شاهدمحور» تقسیم می‌شود. در این شاخه، وجهیت «معرفتی» بیانگر داوری گوینده درباره احتمال یا قطعیت وقوع یا صدق

¹ F. de Haan

² J. Coates

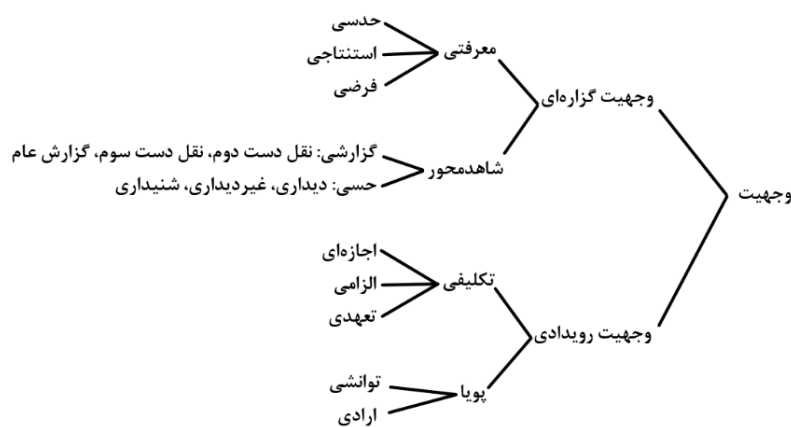
³ epistemic modality

⁴ root modality

گزاره است و شامل سه زیرشاخهٔ «حدسی»^۱، «استنتاجی»^۲ و «فرضی»^۳ است. «حدسی» بر امکان مبتنی بر گمان دلالت دارد، «استنتاجی» نتیجه‌گیری از شواهد یا قرائن است و «فرضی» بر پذیرش موقت یا پیش‌فرض گرفتن یک گزاره تأکید دارد. وجهیت «شاهدمحور»، منبع اطلاعات گوینده و نه میزان قطعیت آن را مشخص می‌کند. «شاهدمحور گزارشی»^۴ نشان می‌دهد که اطلاعات از شخص یا منبع دیگری دریافت شده است؛ این گزارش می‌تواند دست‌دوم، دست‌سوم یا عام و نامشخص باشد. «شاهدمحور حسی»^۵ نیز بر اطلاعات حاصل از ادراک مستقیم مبتنی است و می‌تواند دیداری، غیردیداری یا شنیداری باشد. «وجهیت رویدادی» به شرایط تحقق یک رویداد و امکان یا ضرورت انجام آن مربوط است و به دو دستهٔ «تکلیفی» و «پویا» تقسیم می‌شود. وجهیت «تکلیفی» بر هنجارها، قوانین یا ارادهٔ افراد تکیه دارد که شامل «اجازه‌ای»^۶، «الزامی»^۷ و «تعهدی»^۸ می‌شود. «اجازه‌ای» بیانگر مجازبودن انجام عمل، «الزامی» بیانگر ضرورت انجام آن، و «تعهدی» نشان‌دهندهٔ تعهد فاعل به انجام عمل است. وجهیت «پویا» نیز از توانایی‌ها و ویژگی‌های درونی فاعل ناشی می‌شود که شامل وجهیت «توانشی»^۹ و وجهیت «ارادی»^{۱۰} می‌شود؛ «توانشی» به قابلیت یا مهارت انجام عمل اشاره دارد و «ارادی» بیانگر میل، قصد یا آمادگی فاعل برای انجام آن است.

شکل ۱.

تقسیم‌بندی افعال وجهی از نظر کارکرد (پالمر، ۲۰۰۱: ۲۲)

- 1 speculative
- 2 deductive
- 3 assumptive
- 4 reported
- 5 sensory
- 6 permissive
- 7 obligative
- 8 commissive
- 9 abilitative
- 10 volitive

در ادامه، ابتدا به معرفی افعال وجهی در زبان گیلکی پرداخته می‌شود، سپس این افعال توسط آزمون‌های حق‌بین (۱۳۷۰) جهت سنجش وجهی بودن افعال مورد مطالعه آزموده می‌شوند و در انتها دسته‌بندی معنایی پالمر (۲۰۰۱) ارائه می‌شود.

۴. یافته‌ها

۱-۴. بررسی افعال وجهی در زبان گیلکی

افعال وجهی در زبان گیلکی همانند زبان فارسی از فعل اصلی جدا و با فاصله نوشته می‌شود (یوسف‌پور و دیگران، ۱۴۰۳: ۳۹) و شامل واستن /vastən/، باید، بایستی /ba:jəsti/ba:/، شایستن /ʃa:stən/، توانستن /tonasan/ (شرقی)، /ta:nəstən/ (غربی)، خواستن /xastən/، یاریدن یا یارستن /ja:rəstən/ و بودن /be/ از مصدر /bostən/ می‌شود که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱-۴-۱. باید، بایستی /ba:jəsti/

«بایستی» یا «باید» در فارسی میانه به صورت /abajistan/ یا /abaj-/ بوده است. /abajist-/ ماده ماضی بر ساخته بود که با افزوده شدن پسوند /-ist-/ به ماده مضارع ساخته می‌شد (منصوری، ۱۴۰۲: ۶۷، ابوالقاسمی، ۱۴۰۳: ۳۵). همانند فارسی، این فعل در گذشته به صورت کامل صرف می‌شد و در حال حاضر صرف نمی‌شود. /ba:/، /ba:jəsti/ و /ba:jad/ به معنای لازم بودن و ضرورت داشتن است که /ba:/ و /ba:jəsti/ در گیلکی غربی و /bajad/ در گونه شرقی به معنای «باید» به کار می‌روند. با این تفاوت که /ba:/ و /bajad/ برای زمان‌های حال و آینده و /ba:jəsti/ بیشتر برای گذشته کاربرد دارد. فعل «باید» در زبان گیلکی صرف نمی‌شود و برای تمام اشخاص به شکل سوم شخص مفرد به کار می‌رود (پورهادی، ۱۳۹۶: ۲۰۴) اما در بیشتر مواقع، /b/ آغازین تبدیل به /v/ می‌شود. چنان‌که در مثال شماره ۲ مشخص است، /ba:/ به معنای «باید» تبدیل به /va/ با همان معنا شده است.

1- ba:jæd bafun

باید بروند

must go-SBJV-3PL

2- va madrese biʃi

باید مدرسه بروی

must school go.SBJV-2SG

۱-۴-۲. خواستن /xastən/

فعل خواستن در فارسی میانه به صورت /xwa:stan/ یا /xwa:h-/ بوده که ماده مضارع این فعل از ماده مضارع ایرانی باستان hwāda- و ماده ماضی آن از ایرانی باستان /hwa:sta-/ از ریشه /hwa:d-/ به معنای لذت بردن، دوست داشتن و میل کردن گرفته شده است (منصوری، ۱۴۰۲: ۱۵۳). این فعل در زبان گیلکی همانند فارسی، هم به عنوان فعل اصلی و هم کمکی کاربرد دارد. مثال ۳ کاربرد آن را به عنوان فعل اصلی و مثال ۴ کاربرد آن را به عنوان فعل کمکی نشان می‌دهد.

3- je kif xa:-jem

یه کیف می‌خوام.

INDEF bag want-1SG

4- u xa:-je xo refiq-e ærusi-je be-ʃe می‌خواهد به عروسی دوستش برود.

3SG want-3SG self friend-EZ wedding-EZ to.go-3SG

۳-۱-۴. شایستن /ʃa:jestan/ ، /ʃa:jistan/

شایست /ʃa:jest/ ، /ʃa:jistan/ ماده ماضی بر ساخته از ماده مضارع شای (/ʃa:(j)/ در فارسی میانه است (منصوری، ۱۴۰۲: ۲۱۵)، (ابوالقاسمی، ۱۴۰۳: ۶۲). «شایستن» در فارسی معاصر به عنوان فعل کاربرد ندارد اما به صورت «شاید» به عنوان قید به کار می‌رود. این واژه به عنوان فعل وجهی با مصدر /ʃa:stən/ در زبان گیلکی به کار می‌رود که در گونه غربی به صورت /ʃa:/ (ʃa:sti/ گذشته) به عنوان مثال در «ʃa: xurd ən» با معنای «مناسب خوردن/ می‌شود خورد» است و در گونه شرقی به صورت /ʃa:nə/ به عنوان مثال در «ʃa:ne xurd ən» با همان معنای «مناسب خوردن/ می‌شود خورد» می‌باشد. با توجه به این که در زبان گیلکی، «شایستن» و «شدن»، هر دو به صورت /ʃa:/ بیان می‌شوند، این تصور به وجود می‌آید که این دو فعل، ریشه مشترک داشته باشند. اما بررسی تاریخی نشانگر آن است که هر دوی این افعال در فارسی باستان و میانه به صورت جداگانه وجود داشتند (افشار، ۱۳۹۶. ابوالقاسمی، ۱۴۰۳. منصوری، ۱۴۰۲) و اشتراکات معنایی آن‌ها، سبب جایگزینی «شدن» به جای «شایستن» در زبان فارسی شده است. اما هنوز در زبان گیلکی، از یک سو ویژگی‌های بافتی، تفاوت این دو را نشان می‌دهند و از سوی دیگر، هنوز «شایستن» به صورت /ʃa:(j)/ ، /ʃa:ji/ و /ʃa:sti/ هر چند بسیار کمتر از گذشته مانند مثال ۵ کاربرد دارد.

5- to behtar da:ni če ka:ri fe anja:m dan
jou.SG better know-2SG what work.INDEF proper do INF

تو بهتر می‌دونی چه کاری شایسته است/ می‌شود انجام داد.

نکته قابل ذکر این است که به جای «شایستن»، «خواستن» در بیان غیرمستقیم یا مؤدبانه برای کاری که باید انجام می‌گرفت و نگرفت استفاده می‌شود اما کاربرد آن با معنای اول خواستن متفاوت است. به عبارت دیگر، هر چند که هر دو شکل «خواستن»، ظاهری یکسان دارند اما کاربرد متفاوتی دارند که با توجه به بافت نیز قابل برداشت هستند.

6- xasti une buguj
want-PST-2SG 3SG-OBJ SUBJ-saj-2SG

الف) می‌خواستی بهش بگی (حالا که نگفتی!).

ب) خوب بود/ شایسته بود که به اون می‌گفتی (شایسته بود که خواهان آن بودی که به او می‌گفتی).

به نظر می‌رسد در گیلکی امروز، «شایستن» و «توانستن» هم‌معنا هستند و می‌توانند به جای هم به کار روند. /ʃa:stən/ مربوط به شرایط و محیط می‌شود، در حالی که /ta:nəstən/ ویژگی‌ها و شرایط فاعل را نشان می‌دهد (پورهادی، ۱۳۹۶: ۲۰۷).

۴-۱-۴. توانستن

فعل توانستن /tavānest/ یا /tuvānist/ ماده ماضی بر ساخته از ماده مضارع و -ست است که در فارسی میانه /tuwānist/ ماده ماضی است که با اضافه شدن پسوند /-ist/ به ماده مضارع ساخته شده است (منصوری، ۱۴۰۲: ۱۲۶). در فارسی میانه ist ، ماده ماضی جعلی را ایجاد می‌کرد و در فارسی دری هم -ست، همان کار را کرده است (ابوالقاسمی، ۱۴۰۳: ۴۷).

ریشهٔ این فعل در فارسی باستان، /tav-/ به معنای «نیرومند بودن» بوده است (کنت، ۱۳۸۴: ۵۹۸). این فعل در فارسی باستان، همواره به تنهایی به کار رفته و فعل اصلی بوده است. داوری و نگرگوی کهن (۱۳۹۶) شرح می‌دهند که در فارسی میانه نیز فعل «توانستن» همانند باستان، در نقش فعل اصلی و با حفظ ویژگی «قدرت فیزیکی» و «نیرومند بودن» بوده است. آن‌ها به نقل از ابوالقاسمی (۱۳۸۷)، با ذکر مثال ۷ بیان می‌کنند که در متون باستان، فعل /tuwa:n/ به عنوان فعل غیرشخصی با معنی «توانستن» نیز کاربرد دارد و مفهوم توانمندی شرایط بیرونی و نه تنها وابسته به قدرت کنشگر را بیان می‌کند (داوری و نگرگوی کهن، ۱۳۹۶: ۲۳۶).

تو را کس نتوان گرفتن
7- ... kas taw nē tuwan griftan
someone jou.OBJ NEG can catch-INF

در زبان گیلکی، این فعل، از پرکاربردترین افعال کمکی است و بیانگر طیف وسیعی از کاربردها مانند توانایی، تقاضای مؤدبانه، پیشنهاد و نشان دادن امکان یا عدم امکان است (پورهادی، ۱۳۹۶: ۲۰۷). این فعل، در گونهٔ غربی به صورت /ta:nəstən/ و در گونهٔ شرقی به صورت /tonasan/ بیان می‌شود. همچنین، این فعل در زمان گذشته، حال و آینده کاربرد دارد و در تمام صیغه‌ها صرف می‌شود.

بتونم بگم می‌گم.
8- bəta:nəm bəgəm gəm.
SBJV-can-1SG SBJV-saj-1SG saj-1SG

۴-۱-۵. یاریدن /ja:rəstən/

یارستن /ja:restan/ یا /ja:ristan/ به معنای توان داشتن، قادر بودن، دلیری کردن و جرأت کردن است که در فارسی میانه /aja:rist-/ مادهٔ ماضی ساخته شده از مادهٔ مضارع /ajār-/ است (افشار، ۱۳۹۶. منصوری، ۱۴۰۲). این فعل، در فارسی امروز کاربرد فراوان ندارد اما همچنان در گونهٔ گیلکی غربی، به ویژه در شهرستان شفت، واقع در غرب استان گیلان، مانند مثال‌های ۹ و ۱۰ به عنوان فعل وجهی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

جرأت داشتی بگی؟
9- ja:rəsti bigi?
courage-PST-2SG SBJV-saj-2SG
جرأت داری بزنی.
10- ja:ri bəzəni
courage-2SG SBJV-hit-2SG

۴-۱-۶. واستن /vastən/

دو منبع فارسی که در مورد فعل «واستن» پژوهش کرده‌اند، یعنی صبوری و شریفی (۱۴۰۰) و تجربه‌کار و همکاران (۱۴۰۲)، آن را همان «بایستن» در نظر گرفته‌اند. صبوری و شریفی (۱۴۰۰) به نقل از ریکس^۱ (۲۰۰۱) بیان می‌کنند که فعل وجهی va، برگرفته از ریشهٔ ایرانی باستان -aj به معنای رفتن همراه با پیشوند -upa به معنای نزدیک شدن و رسیدن است که به دلیل

¹ H. Rix

که در گونه غربی به صورت /be/ و در گونه شرقی /bune/ گفته می‌شود، معنای امکان، احتمال و آرزو را مانند مثال ۱۵ به فعل بعد از خود می‌افزاید.

15- be ba:ji?

می‌شود بیایی؟

۴-۲. آزمون افعال وجهی

از آن‌جا که پالمر در بررسی خود، بر افعال وجهی تمرکز دارد، در این پژوهش نیز برای احراز وجهی بودن عناصر مورد مطالعه، از آزمون پیشنهادی حق‌بین (۱۳۷۰) استفاده می‌شود. به این ترتیب، عناصر زبانی شناسایی شده، پس از گذراندن آزمون‌هایی که وجهی بودنشان را به اثبات می‌رساند، ارزیابی خواهند شد. از دید حق‌بین (۱۳۷۰)، ملاک‌های تشخیص و تمایز افعال وجهی از افعال معین را می‌توان به دو دسته ملاک‌های معنایی و ملاک‌های نحوی تقسیم کرد. بر این اساس، به بررسی این افعال جهت اثبات وجهی بودن آن‌ها پرداخته می‌شود.

۴-۲-۱. آزمون معنایی

آزمون‌های معنایی افعال وجهی، در دو دسته مورد بررسی قرار می‌گیرند که عبارتند از اضافه کردن معنا و جایگزینی با واژه‌های هم‌معنی که در ادامه به آن‌ها پرداخته می‌شود.

۴-۲-۱-۱. اضافه کردن معنا

افعال وجهی دارای معنای واژگانی کامل هستند و معنایی را به معنای فعل اصلی اضافه می‌کنند. حق‌بین (۱۳۷۰) بیان می‌کند که افعال «توانستن»، «خواستن»، «بایستن» و «شایستن» (که دیگر در فارسی کاربرد ندارد) دارای این ویژگی می‌باشند. اما افعال معین «داشتن»، «بودن» و «شدن» هنگامی که به عنوان فعل معین و نه به عنوان فعل اصلی به کار روند دارای این ویژگی نیستند و بیانگر جنبه استمرار، کامل و مجهول هستند. بررسی این افعال در زبان گیلکی نیز نتایج مشابهی را در پی دارد و می‌تواند مفاهیم ضرورت، اجبار، شایسته بودن، مناسب بودن، توانا بودن، جرأت داشتن، یاری رساندن، خوشایند بودن و میل داشتن را به فعل اضافه نمایند.

۴-۲-۱-۲. جایگزینی با واژه‌های هم‌معنی

ملاک معنایی دیگر امکان جایگزینی فعل وجهی با واژه‌های هم‌معنی است که باز هم این امکان برای افعال معین وجود ندارد. بایستن = واجب بوستن، شایستن = بهتر بوستن (بختر بوستن در شفت)، توانستن = قادر بوستن، یاریدن = جرأت بداشتن (در شفت)، واستن = طعم دکفتن = هوس بوکودن، خواستن = تمایل بداشتن، شدن (بوسن) = با توجه به بافت، کلمات متفاوتی جایگزین آن می‌شوند. به عنوان مثال «می‌شه»، هم به صورت «شه» و هم «به» گفته می‌شود.

۴-۲-۲. آزمون نحوی

حق‌بین (۱۳۷۰) شرح می‌دهد که از دیدگاه نحوی نیز چند معیار به تمایز فعل وجهی از فعل معین کمک می‌کند که در ادامه بیان می‌شوند.

۴-۲-۱. قاعده حذف به قرینه

چنانچه جمله‌ای شامل فعل وجهی و فعل اصلی باشد، با حذف فعل اصلی، فعل وجهی همچنان باقی می‌ماند اما چنانچه جمله‌ای حاوی فعل اصلی و فعل معین باشد، حذف در مورد فعل معین اتفاق می‌افتد که این قاعده در مورد افعال وجهی زبان گیلکی هم عمل می‌کند.

بایستن

- 16- foma: va: bisid ama man nava besam. شما باید بروید اما من نباید بروم.
 jou.PL must go-2PL but I NEG.must go-1SG
 foma: va: bisid ama man nava. شما باید بروید اما من نباید.
 jou.PL must go-2PL but I NEG.must

شایستن

- 17 - foma: fe be-nef-id amma: mere nafa niſtan.
 jou.PL good.is sit-2PL but to.me NEG.good-3SG be sitting
 شما خوب است بنشینید اما برای من خوب نیست بنشینم.
 foma: fe be-nef-id amma: mere nafa.
 jou.PL good.is sit-2PL but to.me NEG.good-3SG
 شما خوب است بنشینید اما برای من خوب نیست.

توانستن

- 18 - foma: ta:-nid bi-f-id amma: man ne-ta:n-em be-fem.
 jou.PL can-2PL go-2PL but I NEG-can-1SG go-1SG
 شما می‌توانید بروید ولی من نمی‌توانم بروم.
 foma: ta:-nid bi-f-id amma: man ne-ta:n-em
 jou.PL can-2PL go-2PL but I NEG-can-1SG
 شما می‌توانید بروید ولی من نمی‌توانم

یاریدن

- 19- to ja:r-i bo-guj-i vali man ne-ja:r-em goft-an
 jou.SG dare-2SG saj-2SG but I NEG-dare-1SG saj-INF
 تو جرأت داری بگویی اما من جرأت ندارم بگویم
 to ja:r-i bo-guj-i vali man ne-ja:r-em
 jou.SG dare-2SG saj-2SG but I NEG-dare-1SG
 تو جرأت داری بگویی اما من جرأت ندارم

واستن

- 20- mera: be-vast-e be-fom amma: tara: ne-vast-e bi-fi
 me.DAT PREF-want go-1SG but jou.DAT NEG-want-PST go-2SG
 من هوس کردم بروم اما تو هوس نکردی بروی.

mera: be-vast-e be-fom amma: tara: ne-vast-e
me.DAT PREF-want go-1SG but jou.DAT NEG-want-PST

من هوس کردم بروم اما تو هوس نکردی.

خواستن

21- to xa:-j-i bi-fi amma: man ne-xa:-j-em be-fom
jou.SG want-2SG go-2SG but I NEG-want-1SG go-1SG

تو می‌خواهی بروی اما من نمی‌خواهم بروم.

to xa:-j-i bi-fi amma: man ne-xa:-j-em
jou.SG want-2SG go-2SG but I NEG-want-1SG

تو می‌خواهی بروی اما من نمی‌خواهم.

شدن

22- foma: fe be-nef-id amma: mere nafa niſtan.
jou.PL good.is sit-2PL but to.me NEG.good-3SG be sitting

شما می‌شود بنشینید اما برای من خوب نیست بنشینم

foma: fe be-nef-id amma: mere nafa.
jou.PL good.is sit-2PL but to.me NEG.good-3SG

شما می‌شود بنشینید اما برای من خوب نیست.

۲-۲-۲-۴. قاعده اختیاری درج موصول «که» بین فعل وجهی و فعل اصلی

در شرایطی که بعد از فعل وجهی، جمله مورد نظر، در دل جمله پایه درونه‌گیری شده باشد، امکان درج موصول «که» بین فعل وجهی و فعل اصلی وجود دارد. در حالی که این قاعده بر روی افعال معین عمل نمی‌کند.

بایستن

23- foma: va: ke bisid .
jou.PL must COMP go-2PL

شما باید که بروید.

شایستن

24- foma: fe ke bi-nif-id
jou.PL good.is COMP sit-2PL

شما خوب است که بنشینید.

توانستن

25- foma: ta:-nid ke bi-f-id .
jou.PL can-2PL COMP go-2PL

شما می‌توانید که بروید.

یاریدن

26- to ja:r-i ke bo-guj-i
jou.SG dare-2SG COMP saj-2SG

تو جرأت داری که بگویی.

واستن

27- mera:	be-vast-e	ke	be-fom	من هوس کردم که بروم.
me.DAT	PREF-want-PST	COMP	go-1SG	

خواستن

28- to	xɑ:-j-i	ke	bi-ʃi	تو می‌خواهی که بروی.
jou.SG	want-2SG	COMP	go-2SG	

شدن

29- ʃe	ke	bi-niʃ-id	می‌شه که بنشینید.
good.is	COMP	sit-2PL	

۴-۲-۳. قاعده نحوی التزامی

فعل جملهٔ پیرو که بعد از جملهٔ پایه با فعل وجهی بیان شده است، باید التزامی باشد و این الزام، در مورد افعال معین وجود ندارد. همان‌طور که در تمام مثال‌های پیشین مشاهده می‌شود، در تمام موارد، فعل جملهٔ پیرو که بعد از جملهٔ پایه با فعل وجهی بیان شده است، به صورت التزامی است.

۴-۲-۴. جایگاه عامل منفی‌ساز

در ترکیب افعال وجهی با افعال اصلی، هر یک از آن‌ها می‌تواند پذیرندهٔ عنصر منفی‌ساز باشد. اما در مورد ترکیب افعال اصلی با افعال معین «داشتن» و «بودن»، تنها فعل اصلی و درمورد ترکیب افعال اصلی با فعل معین «شدن»، تنها فعل «شدن»، عنصر منفی‌ساز را می‌گیرد. در زبان گیلکی نیز، در ترکیب افعال وجهی با افعال اصلی، هر یک از آن‌ها می‌تواند پذیرندهٔ عنصر منفی‌ساز باشد.

بایستن جملات ۳۰ تا ۳۲ هر دو حالت غیرشخصی دارند و جهت ممانعت از عمل خوردن گفته می‌شوند.

30- ba:	xur-dən	باید خورد
must	eat-INF	
31- nə.	va: / ba:	ن باید خوردن (خورد)
NEG	must	eat-INF
32- va: /ba:	nu-xur-dən	باید نخوردن
must	NEG-eat-INF	

شایستن اتصال عنصر منفی‌ساز به هر یک از افعال اصلی و افعال کمکی، با توجه به انتخاب گوینده، همانند فارسی صورت می‌گیرد اما معنای متفاوتی را منتقل می‌سازد و آزمون از ۵ گویشور فارسی زبان، ۵ گویشور گیلک‌زبان رشتی و ۲ گویشور گیلک‌زبان لاهیجانی این مورد را ثابت می‌کند. جملهٔ ۳۳ یعنی بهتر است که خورده نشود و بیان نوعی حالت انتخاب است درحالی‌که جملهٔ ۳۴ به معنای این است که شایسته یا مناسب خوردن نیست. جملهٔ ۳۵، گونهٔ شرقی مثال ۳۳ و جملهٔ ۳۶، گونهٔ شرقی مثال ۳۴ می‌باشند.

- 33- ʃa: nu xurd. ən . در گونه غربی: بهتر است / شایسته است خورده نشود
should NEG- eat-INF
- 34- nə. ʃa: xur-dən شایسته نیست / نمی‌شود خورده شود.
NEG proper eat-INF
- در گونه شرقی:
- 35- ʃa:nə nə xurd ən بهتر است / شایسته است خورده نشود.
should NEG- eat-INF
- 36- nə. ʃa:ne xurd ən شایسته نیست / نمی‌شود خورده شود.
NEG proper eat-INF

توانستن این فعل نیز مانند سایر افعال وجهی از طریق پیوند نشانه نفی /nə/ به آغاز آن منفی می‌شود. لازم به ذکر است که مثال ۳۷ معنای اجبار دارد در حالی که در ۳۸ اختیار با خود شخص است و ۳۹ به این معناست که اختیار با خودم نیست و باید بروم.

- 37- ne- ta:n-em be-ʃem نمی‌توانم برم.
NEG-can-1SG go-1SG
- 38- ta:n-em ne- ʃem می‌توانم نروم.
can-1SG NEG- go-1SG
- 39- ne- ta:n-em ne- ʃem نمی‌توانم نروم.
NEG-can-1SG NEG-go-1SG
- همان‌طور که پورهادی (۱۳۹۶) نیز اشاره دارد، در گونه شرقی (لاهیجان)، این فعل کمتر منفی می‌شود و به جایش از یک فعل دیگر که فعل منفی‌ساز کمکی است استفاده می‌شود. فعل کمکی منفی‌ساز گونه شرقی، در ساخت گذشته به صورت /mannes/ (نتوانست) و در ساخت حال / آینده به صورت /manne/ (نمی‌تواند) به کار می‌رود:
- 40- ne- ta:n-em be-ʃem نمی‌توانم برم.
NEG-can-1SG go-1SG
- 41- ta:n-em ne-ʃem می‌توانم نروم.
can-1SG NEG-go-1SG
- یاریدن** جمله ۴۲ نشانگر جرأت نداشتن شخص برای رفتن است در حالی که جمله ۴۳ نشانگر جرأت داشتن شخص برای رفتن است.

- 42- ne-ja:r-i be-ʃi جرأت نداری بری
NEG-dare-2SG go-2SG
- 43- ja:r-i ne-ʃi جرأت داری نری
dare-2SG NEG-go-2SG

واستن جمله ۴۴ نشانگر عدم تمایل شخص برای رفتن است در حالی که جمله ۴۵ نشانگر تمایل شخص برای رفتن است.

44- tara: ne-vast-e bi-ŋi هوس نکردی بری.

jou.DAT NEG-want-PST go-2SG

45- tara: vast-e ne-ŋi هوس کردی نری.

jou.DAT want-PST NEG-go-2SG

خواستن جمله ۴۶ نشانگر عدم تمایل شخص برای رفتن است در حالی که جمله ۴۷ نشانگر تمایل شخص برای رفتن است.

46- ne-xa:-j-em be-ŋem نمی‌خواهم بروم.

NEG-want-PRS-1SG go-1SG

47- xa:-j-em ne-ŋem می‌خواهم بروم.

want-PRS-1SG NEG-go-1SG

شدن جمله ۴۸ نشانگر عدم امکان برای نشستن و جمله ۴۹ نشانگر دادن اختیار عمل به مخاطب است.

48- naŋa bi-niŋ-id نمی‌شه بنشینید.

NEG.is sit-2PL

49- ŋa ni-niŋ-inid می‌شه ننشینید.

is NEG.sit-2PL

۳-۴. دسته‌بندی افعال وجهی زبان گیلکی بر اساس چارچوب پالمر

پالمر (۲۰۰۱) یکی از تأثیرگذارترین چارچوب‌ها را برای تحلیل وجه، با تمرکز بر تفکیک معنایی وجه و تمایز نظام‌مند انواع افعال وجهی ارائه داده است که در ادامه به بررسی افعال وجهی زبان گیلکی در چارچوب پیشنهادی وی پرداخته می‌شود و با توجه به مثال‌های جمع‌آوری شده از زبان گیلکی، دسته‌بندی افعال وجهی به عمل می‌آید. همچنین جهت محدودیت فضا در این مقاله، تمام کاربردهای شناسایی شده در این پژوهش، در جدول‌ها خلاصه شده‌اند و تنها به شرح چند نمونه از آن‌ها در بخش توضیحات افعال بسنده می‌شود.

۱-۳-۴. بایستی /ba:jestan/

فعل «بایستن» از دسته افعالی است که در مرزهای وجهیت استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی، الزامی و تعهدی / دستوری جابجا می‌شود و کاربردهای متفاوتی دارد.

تکلیف قانونی یا اخلاقی از پرکاربردترین موارد در ارتباط با فعل «بایستن» است که مثال‌های ۵۰ و ۵۱ به ترتیب بعد قانونی و اخلاقی را بیان می‌کنند. همان‌گونه که مثال‌ها مشخص می‌نمایند یک تکلیف یا نیروی بیرونی فاعل را ملزم به انجام می‌نماید.

50- da:neŋju na:-va: se jalase biŋtar qejbat be-dar-e
student NEG-must three session more absence have-3SG

دانشجو نباید بیش از سه جلسه غیبت کند.

51- da:neŋju va: xo osta:d-a: ehtera:m be-ne

student must self teacher respect put-3SG

دانشجو باید به استاد خود احترام بگذارد.

«باید» در استنتاج معرفتی یا نتیجه‌گیری منطقی منطبق بر شواهد موجود است. در مثال ۵۲ هیچ الزامی در کار نیست و با توجه به شواهد، نتیجه‌گیری حادث می‌شود.

52- čera:q-a:n rofan-e. un va: xa:ne mijun be-se
light-PL be.on-3SG he/she must house inside be-3SG

چراغ‌ها روشن است، او باید در خانه باشد.

«باید» معرفتی فرضی، انتظار یا فرض مبتنی بر احتمال قوی است که می‌توان آن را انتظار هنجاری نامید. مثال ۵۳ فرض ناشی از آنچه از نظر عقلانی مبتنی بر عرف یا برنامه است را نشان می‌دهد.

53- ta: hesse va: kela:s foru bu-voste bi
until now must class start be-PST.PRF be-3SG

«باید» پویای تکلیفی، انجام عملی ناشی از شرایط موجود برای حصول را نشان می‌دهد نه شرطی بر اساس آنچه قانون الزام می‌کند یا ذهن استنتاج می‌نماید. پس همانطور که مثال ۵۴ نشان می‌دهد شرطی است.

54- vorud vasi va: ka:rt-e ozvijat be-da:r-i.
entri for must card-EZ membership have-2SG

برای ورود باید کارت عضویت داشته باشی.

۴-۳-۲. خواستن /xasten/

«خواستن» به عنوان فعل اصلی هم می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد اما در این جا تنها کاربرد آن به عنوان فعل وجهی مدنظر است که در دسته‌های استنتاجی، گزارشی، حسی، الزامی و ارادی قرار می‌گیرد. در ادامه به برخی از کاربردهای آن اشاره می‌شود. «خواستن» در بخش پویای ارادی جای می‌گیرد که برای بیان میل شخصی فاعل نسبت به رویدادی استفاده می‌شود. در مثال ۵۵ بدون هیچ الزام یا اجباری، کنترل رویداد با فاعل است و حالت ذهنی فاعل به کلمه در می‌آید.

55- un xa:-je doktor be-be
he/she want-3SG doctor become-3SG

او می‌خواهد دکتر شود.

نوع دوم کاربرد «خواستن» به عنوان فعل وجهی که باید با احتیاط از آن سخن گفت را زین‌پس خواستن شبه‌قصدی می‌نامیم که به طور مستقیم در تقسیم‌بندی پالمر جای ندارد و با اغماض می‌توان آن را در وجهیت پویا جای داد. تفاوت این مورد با وجهیت پویا در این است که وجهیت شبه‌قصدی نمایانگر نزدیک بودن وقوع رخداد است در حالی که وجهیت پویا به شرایط درونی فاعل یعنی توانایی و اراده او مربوط است. در واقع، گرایش به تحقق رویداد، ویژگی مشترک بین آن‌هاست که می‌تواند سبب نزدیکی کاربرد آن‌ها گردد. خواستن شبه‌قصدی مانند مثال ۵۶ که نزدیکی وقوع فرآیند را بدون اراده نشان می‌دهد، فقط

در فارسی جای دارد زیرا در زبان گیلکی این مورد از کاربرد «خواستن» در بخش ارادی قرار می‌گیرد و اگر افتادن غیرارادی نزدیک به وقوع باشد از عبارت dakaftandabo به معنای «داشت می‌افتاد» استفاده می‌شود که در فارسی هم کاربرد دارد.

56- xa:st-i be-kef-e می‌خواست بیفته.

want-PST.3S fall-3SG

نوع دیگری از کاربرد «خواستن» که در بخش الزام ضعیف جای می‌گیرد، در مثال ۵۷ بیان شده است. در این جا، «خواستی» به معنای «ای کاش» برای بیان آنچه بهتر بود انجام می‌دادی و ندادی به کار می‌رود.

57- xa:st-i mora:'a:t bokodebi بهتر بود مراعات می‌کردی.

want-PST.3SG consideration do-PST.2SG

۳-۳-۴. شایستن /ʃa:jestan/ ، /ʃa:jistan/

فعل «شایستن» نوعی ارزیابی بر اساس هنجارها است و وجهیت توصیه‌گونه دارد. این چارچوب در بخش‌های گزارشی، حسی، الزامی و تعهدی/دستوری قرار می‌گیرد. مثال ۵۸ ارزیابی هنجاری و مثال ۵۹ توصیه را نشان می‌دهد.

58- xubit na:re ne-ʃa: goft-an خوبیت نداره شایسته گفتن نیست.

goodness NEG.be-3SG NEG-proper saj-INF

59- ine rang-o ruj be-bin ine ʃa: xord-an

this-OBJ color-and face see-IMP.2SG this-OBJ proper eat-INF

رنگ و روی اینو ببین. این شایسته خوردن است.

۴-۳-۴. توانستن

فعل «توانستن» کاربردهای متفاوتی دارد و حتی بیش از فعل «بایستن» در مرزهای وجهیت جابجا می‌شود. این کاربردها شامل حدسی، استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی، اجازه‌ای، الزامی، تعهدی/دستوری و توانشی می‌شود که برخی از این کاربردها در ادامه آمده است.

«توانستن» در بخش توانشی پویا جای می‌گیرد که برای انواع توانایی‌های جسمی و ذهنی به کار می‌رود. مثال ۶۰ به توانایی جسمی و مثال ۶۱ به توانایی ذهنی شخص پرداخته است.

60- borna ta:-ne ʃena: bu-kon-e برنا می‌تواند شنا کند.

Borna can-3SG swim do-3SG

61- mahta:b ta:-ne masʔale hal bu-kon-e مهتاب می‌تواند مسأله حل کند.

Mahtab can-3SG problem solve do-3SG

«توانستن» همچنین برای بیان امکان یا عدم امکان حاکی از شرایط موقعیتی نیز به کار می‌رود. مثال ۶۲ نشان می‌دهد که شرایط بیرونی این امکان را برای فاعل فراهم کرده است و مثال ۶۳ حاکی از عدم امکان پارک کردن توسط شرایط بیرونی است و به جای اراده یا الزام، «شرایط موجود» عامل امکان یا عدم امکان است.

62- em'ʃæb tu'nəm ra:'hæt boxosəm. امشب می‌توانم راحت بخوابم

tonight can.AUX.PRS.1SG comfortablj sleep.NMLZ

63- ije nu- tu'nəm pa:rk bukun-an این جا نمی توانم پارک کنم.

here NEG-can-1SG park SBJV-do-1SG

نوع سوم کاربرد «توانستن» حالت غیرشخصی است. در مثال‌های ۶۴ و ۶۵ «نمی توان گفت» و «نمی توان رفت» به شخص خاصی اشاره ندارند و به شکل نوعی گواه‌سازی بیان شده‌اند.

64- i-je az eshq na-ta:n-i goft-an
DEM-LOC PREP (love)N NEG-can-2SG saj-INF

این جا از عشق نمی توان گفت.

65- ə xa:k-e na-ta:n-i ʃon
DEM.PROX N-OBJ NEG-can-2SG go-INF

از این خاک نمی توان رفت.

۴-۳-۵. یاریدن /ja:rəstən/

فعل وجهی «یارستن» با توجه به بافت، انواع وجهیت استنتاجی، گزارشی، حسی و توانشی را نشان می‌دهد که عامل انجام یا عدم انجام رویداد، ناتوانی جسمی، نبود میل یا منع و الزامی قانونی نیست بلکه حالتی روانی سبب آن است. مثال‌های ۶۶ و ۶۷ نمونه‌های از آن را نشان می‌دهند.

66- ja:r-əsti bigi جرأت داشتی بگویی

dare-PST.2SG saj-2SG

67- ja:r-i bəzəni جرأت داری بزنی

dare-2SG hit-2SG

۴-۳-۶. واستن /vastən/

فعل وجهی «واستن» نشانگر یک میل یا هوس آنی است که نه از روی الزام و تعهد و حتی اراده، بلکه به طور ناگهانی در فاعل متجلی شده است و در بعدهای استنتاجی، گزارشی، حسی و ارادی کاربرد دارد. مثال ۶۸ نمونه‌ای از این کاربرد را نشان می‌دهد.

68- tərɑ: va: bi-ʃi میل می‌کشد بری

2SG.DAT prefer SBJV-go.2SG

۴-۳-۷. /be/ از مصدر /bəstən/

این فعل در کاربرد وجهی در دسته‌های حدسی، استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی و اجازه‌ای جای می‌گیرد که طیفی از بُعد اجازه‌ای تا الزام را بیان می‌کند. مثال ۶۹ بُعد اجازه‌ای آن را نشان می‌دهد.

73- be ba:ji می‌شود بیایی.

can come-2SG

بنابراین براساس تقسیم‌بندی افعال وجهی پالمر (۲۰۰۱) و با توجه به مثال‌های ارائه شده در این پژوهش، دسته‌بندی افعال وجهی زبان گیلکی به شرح زیر است:

جدول ۱.

وجهیت گزاره‌ای- معرفتی

وجهیت گزاره‌ای				
گروه	زیرگروه	فعل	مثال	امکان / ضرورت
وجهیت معرفتی	حدسی	بایستن	-	-
		خواستن	-	-
		شایستن	-	-
		توانستن	می‌تواند در خانه باشد ta:-ne xa:ne mija:n bej-se can-3SG house inside be-3SG	امکان
		یارستن	-	-
		واستن	-	-
		شدن	می‌شه خونه باشه. be xa:ne bej-se can house be-3SG	امکان
		بایستن	ماشین جلوی دره، باید خونه باشه. ma:ʃin dare jolo naha va: xa:ne bi-se car door front is must house be-3SG	ضرورت
		خواستن	می‌خواود بیفته. xa:-je be-kef-e want-3SG fall-3SG	ضرورت
		شایستن	-	-
		توانستن	خیلی تمرین کرده، می‌تونه برنده بشه. xejli tamrin bu-kud-e, much practice do-PST.PRF ta:-ne piruze be-be can-3SG winner become-3SG	امکان / ضرورت
		یارستن	آدم بزرگیه، جرأت داره بره. pile a:dame, ja:r-e be-fe big person is dare-3SG go-3SG	ضرورت
		واستن	دهنش آب افتاده، هوس کرده بخوره. i dahren-e a:b de-kef-te,	ضرورت

وجهیت گزاره‌ای				
گروه	زیرگروه	فعل	مثال	امکان / ضرورت
			this mouth-EZ water fall-PST.PRF ine bo-va:st-e be-xor-e this-OBJ want-PST eat-3SG	
شدن		خیلی خوب به نظر می‌رسد، می‌شه خوردش.	xejli xub nefɑ:n de-he, verj good sign give-3SG ane fe xord-an this can/proper eat-INF	امکان / ضرورت
فرضی	بایستن	باید خواب باشه.	va: xoft-e bi must sleep-PST.PRF be-3SG	امکان
				-
				-
توانستن		می‌تونه خواب باشه.	ta:-ne xoft-e bi can-3SG sleep-PST.PRF be-3SG	امکان
				-
				-
شدن		می‌شه خواب باشه.	be xofte bi can sleep-PST.PRF be-3SG	امکان

همان‌گونه که در جدول مشخص است، فعل وجهی «شدن» در بخش‌های حدسی، استنتاجی و فرضی کاربرد دارد در حالی که فعل «شایستن» فاقد نمونه در این موارد است و این امر نشانگر تفاوت این دو فعل است که در کاربرد آن‌ها منعکس می‌شود.

جدول ۲.

وجهیت گزاره‌ای- شاهدمحور

وجهیت گزاره‌ای				
گروه	زیرگروه	فعل	مثال	امکان / ضرورت
وجهیت شاهدمحور	گزارشی	بایستن	می‌گن باید مدارک رو بدیم gid va: mada:rek-a fa-dim saj-3PL must document-OBJ give-1PL	امکان
		خواستن	می‌گن می‌خواد بارون بیاد gid xa:-je va:ref be-ba:r-e saj-3PL want-3SG rain SUBJ-rain-3SG	امکان
		شایستن	می‌گن شایسته خوردنه gid ane fa: xord-an saj-3PL this-OBJ proper eat-INF	امکان
		توانستن	می‌گن می‌تونیم صبر کنیم gid ta:-nim sabr bu-kon-im saj-3PL can-1PL patience do-1PL	امکان
		یارستن	شنیدم جرأتشو داره be-fnav-est-am ja:r-e hear-PST-1SG dare-3SG	امکان
		واستن	می‌گن هوس کرده آش بخوره gid ane a:f bo-va:st-e bu-xor-e saj-3PL this-OBJ soup want-PST eat-3SG	امکان
		شدن	شنیدم می‌شه خوردش be-fnav-est-am ane fe xord-an hear-PST-1SG this-OBJ can/proper eat-INF	امکان
	حسی	بایستن	صدا رو شنیدی باید بارون باشه seda:-ro be-fnav-est-i, sound-OBJ hear-PST-2SG va: va:ref be-be must rain be-3SG.SUBJ	امکان تا ضرورت
		خواستن	-	-

وجهیت گزاره‌ای			
گروه	زیرگروه	فعل	مثال
امکان / ضرورت			طعم خوبی داره میشه هر روز خوردش
			xub ta'm-i da:r-e, good taste-EZ have-3SG je har ruz xord-an can/proper every day eat-INF
امکان تا ضرورت			صدا رو شنیدی می‌تونه بارون باشه
			seda:-ro be-fnav-est-i, sound-OBJ hear-PST-2SG ta:ne va:ref be-be can rain be-3SG.SUBJ
امکان تا ضرورت			چه عطری هوس کردم بخورمش
			če buj-i da:r-e, what smell-EZ have-3SG mar-a bo-va:st-e ane bu-xor-om me-DAT want-PST this-OBJ eat-1SG
امکان تا ضرورت			رنگ خوبی داره میشه هر روز بپوشیش
			xub rang-i dar-e, good color-EZ have-3SG je har ruz do-kun-i can/proper every day wear-2SG

مشابهت بین کاربردهای استنتاجی و شاهد محور نشانگر این است که هر دو مورد به تعهد معرفتی قوی گوینده منتهی می‌شوند، اما مسیر رسیدن به آن متفاوت است و همانطور که پالمر (۲۰۰۱) اشاره دارد، مرز بین این لایه‌ها گاه نفوذپذیر است. در واقع، در تعهد قوی، درجه اطمینان گوینده بالاست و با حذف جهان‌های ممکن رقیب، تنها یک تفسیر میسر است و باز با تأکید بر نظر پالمر (۲۰۰۱)، هیچ وجهیت شاهدهی بدون وجهیت معرفتی حادث نمی‌گردد.

جدول ۳.

وجهیت رویدادی

وجهیت رویدادی				
گروه	زیرگروه	فعل	مثال	امکان / ضرورت
وجهیت	اجازه‌ای	بایستن	-	-
تکلیفی		خواستن	-	-
		شایستن	-	-
		توانستن	می‌تونن بری. ta:-ni be-ʃi can-2SG go-2SG	امکان
		یارستن	-	-
		واستن	-	-
		شدن	می‌شه بری. ʃe bi-ʃi can/proper go-2SG	امکان
	الزامی	بایستن	باید بنشینن. va: be-ni-ʃi-ni/be-niʃi must sit-2SG	ضرورت
		خواستن	می‌خوام برم. xa:-jem be-ʃom want-1SG go-1SG	ضرورت
		شایستن	شایسته است بروی. ʃe bi-ʃi proper go-2SG	ضرورت ضعیف
		توانستن	-	-
		یارستن	-	-
		واستن	-	-
		شدن	-	-
	تعهدی/ دستوری	بایستن	باید بخوری. va: bu-xor-i must eat-2SG	ضرورت
		خواستن	-	-
		شایستن	شایسته است بخوری. ʃa: bu-xor-i proper eat-2SG	ضرورت ضعیف
		توانستن	می‌توانی بروی. ta:-ni bi-ʃi can-2SG go-2SG	امکان تا ضرورت
		یارستن	-	-

وجهیت رویدادی				
گروه	زیرگروه	فعل	مثال	امکان / ضرورت
وجهیت پویا	توانشی	واستن	-	-
		شدن	-	-
		بایستن	-	-
		خواستن	-	-
		شایستن	-	-
وجهیت پویا	توانشی	توانستن	می‌توانم فکر / شنا کنم. (ذهنی یا فیزیکی)	امکان قوی
			ta:n-em fek / fena: bu-kon-em can-1SG think / swim do-1SG	
		یارستن	جرأت دارد حرف بزند (ذهنی)	امکان
			ja:r-e gap ba-zan-e dare-3SG speech speak-INF	
		واستن	-	-
وجهیت پویا	توانشی	شدن	-	-
		بایستن	-	-
		خواستن	می‌خواهم برم.	ضرورت درونی
			xa:-jem be-fom want-1SG go-1SG	قوی
		شایستن	شایسته است به مهمونی برم.	ضرورت ضعیف
وجهیت پویا	توانشی		fa: be i mehma:ni be-fom proper to this party go-1SG	
		توانستن	-	-
		یارستن	-	-
		واستن	میل کردم بخورم.	امکان
			mera: bo-va:st-e bu-xor-om me.DAT want-PST eat-1SG	
وجهیت پویا	توانشی	شدن	-	-

جدول ۴.

خلاصه تقسیم‌بندی افعال وجهی

وجهیت گزاره‌ای		
گروه	زیرگروه	فعل
وجهیت معرفتی	حدسی	توانستن / شدن
	استنتاجی	بایستن / خواستن / توانستن / یارستن / واستن / شدن
	فرضی	بایستن / توانستن / شدن
وجهیت شاهدمحور	گزارشی	بایستن / خواستن / شایستن / توانستن / یارستن / واستن / شدن
	حسی	بایستن / شایستن / توانستن / واستن / شدن
وجهیت رویدادی		
وجهیت تکلیفی	اجازه‌ای	توانستن / شدن
	الزامی	بایستن / خواستن / شایستن
	تعهدی/	بایستن / شایستن / توانستن
	دستوری	
وجهیت پویا	توانشی	توانستن / یارستن
	ارادی	خواستن / شایستن / واستن

۵. نتیجه‌گیری

نتایج بررسی‌ها در این پژوهش، بر پایه شمارش کاربردها و داده‌های ارائه‌شده در جدول‌ها، نشان می‌دهد که فعل وجهی «توانستن» با هشت کاربرد حدسی، استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی، اجازه‌ای، تعهدی/دستوری و توانشی پرکاربردترین فعل وجهی است. فعل وجهی «بایستن» با ۶ کاربرد در دسته‌های استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی، الزامی و تعهدی/دستوری است. همچنین فعل وجهی «شدن» با ۶ کاربرد حدسی، استنتاجی، فرضی، گزارشی، حسی و اجازه‌ای، به همراه فعل «بایستن» در رتبه دوم پرکاربردترین افعال وجهی قرار دارند و به دنبال آن‌ها فعل وجهی «شایستن» با ۵ کاربرد در گزارشی، حسی، الزامی، تعهدی/دستوری و ارادی قرار دارد. فعل وجهی «خواستن» در استنتاجی، گزارشی، الزامی و ارادی قرار دارد و فعل وجهی «واستن» در استنتاجی، گزارشی، حسی و ارادی، هر دو ۴ مورد کاربرد دارند و در نهایت فعل وجهی «یارستن» در ۳ مورد استنتاجی، گزارشی و توانشی قرار دارد.

این توزیع کاربردها که هم‌راستا با تأکید پالمر (۲۰۰۱) بر بافت است نشان می‌دهد که افعال وجهی در داده‌ها به شدت بافت‌محوراند و انتخاب هر یک از افعال وجهی، تابع نوع کنش گفتاری و هدف گوینده در تعامل است. در بافت‌های گفت‌وگویی و تعامل‌محور، یعنی درخواست، اجازه و الزام، معناهای تکلیفی/کنشی برجسته‌تر می‌شوند، حال آن‌که در بافت‌های گزارشی و روایت‌محور، معناهای حسی، گزارشی و استنتاجی بسامد بیشتری می‌یابند. همچنین ویژگی‌هایی مانند رابطه قدرت و صمیمیت

میان طرفین، میزان قطعیت گوینده، و حتی در برخی موارد جاننداری فاعل، در فعال‌سازی معانی توانشی یا ارادی، نقشی تعیین‌کننده دارند.

افزون بر این، هم‌پوشانی برخی افعال در چندین دسته معنایی نشانگر این است که مفهوم وجهیت در داده‌های این پژوهش، وضعیتی ایستا و صرفاً متکی بر معنای واژگانی ندارد و نوع برداشت از آن، حاصل تعامل میان معنای بنیادی فعل، ویژگی‌های نحوی و صرفی و بافت گفت‌وگو است. برای مثال، یک فعل واحد می‌تواند در بافتی حسی یا گزارشی، نوع ارزیابی گوینده از رویداد را بازنمایی کند اما همان فعل در بافتی دیگر، با توجه به رابطه گوینده و مخاطب، معنایی اجازه‌ای، الزامی یا دستوری داشته باشد. بنابراین، بسامد بالاتر «توانستن» را می‌توان ناشی از انعطاف معنایی و قابلیت آن در پوشش‌دادن طیف گسترده‌ای از معانی دانست. این یافته بر ضرورت تحلیل هم‌زمان شاخص‌های صوری و گزینه‌های بافتی در تعیین نوع وجهیت تأکید می‌کند.

با بررسی‌های بیشتر در سایر زبان‌های ایرانی می‌توان نقشه کاملی از افعال وجهی و سیر تحول آن‌ها ترسیم نمود که نه تنها خلأهای موجود در کاربرد افعال وجهی در مدل پالمر (۲۰۰۱) را پر می‌کند، بلکه به تکمیل و افزودن کاربردهای احتمالی دیگر آن کمک می‌نماید که این امر لزوم مطالعات بیشتر در این حوزه را پررنگ می‌نماید. همان‌گونه که بررسی در این پژوهش نیز ابعاد بیشتری از افعال وجهی زبان گیلکی را نمایان ساخت.

ایجاد دسته‌بندی‌های دقیق‌تر می‌تواند به شناخت بهتر نحوه پردازش ذهن کمک کند و تأثیر سایر اجزای جمله مانند عناصر منفی‌ساز و یا قیدها بر کاهش یا افزایش درجه ضرورت و امکان وجهیت و حتی جابه‌جایی آن‌ها در مرزهای وجهیت می‌تواند کمک شایانی به این امر نماید.

منابع

- ابوالقاسمی، محسن. (۱۴۰۳). *ماده‌های فعل‌های فارسی دری*، تهران: ققنوس.
- افشار، شایان. (۱۳۹۶). *بن‌مایه‌ی مصدرهای زبان فارسی*، تهران: مروارید.
- پورهادی، مسعود. (۱۳۹۶). *توصیف ساختمان فعل و مصدر در زبان گیلکی*، رشت: فرهنگ ایلپا.
- تجربه‌کار عربانی، فاطمه. منشی‌زاده، مجتبی، سبزه‌علیپور، جهان‌دوست. (۱۴۰۲). بررسی دستوری‌شدگی فعل وجهی *vasten* در گیلکی. *نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۱۳ (۲۵)، ۱۷۱-۱۵۷.
- حق‌بین، فریده. (۱۳۷۰). *تجزیه و تحلیل ساخت‌های واژگانی فعل در زبان فارسی بر مبنای دستور گسترده معیار*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
- چنگیزی، احسان. (۱۴۰۰). *وجه‌نمایی در زبان فارسی میانه*. *مطالعات ایرانی*، ۲۰ (۳۹)، ۸۷-۵۷. <https://doi.org/10.22103/jis.2021.16644.2086>
- داوری، شادی. نغزگوی‌کهن، مهرداد. (۱۳۹۶). *افعال معین در زبان فارسی*. رویکرد دستوری‌شدگی. تهران: نشر نویسه پارسی.
- رحیمیان، جلال. (۱۳۹۰). *جنبه‌های صوری و معنایی عناصر وجهی در جمله‌های فارسی*. *زبان و زبان‌شناسی*، ۷ (۱۳)، ۳۳-۵۰. <https://www.magiran.com/p1150624>
- رحیمیان، جلال، عموزاده، محمد. (۱۳۹۱). افعال وجهی در زبان فارسی و بیان وجهیت. *پژوهش‌های زبانی*، ۴ (۱)، ۴۰-۲۱. doi: 10.22059/jolr.2013.35922
- صبوری، نرجس‌بانو. شریفی، شهلا. (۱۴۰۰). بررسی معنایی فعل‌های وجهی گیلکی (گونه سیاهکلی). *زبان فارسی و گویش‌های ایرانی*، ۶ (۱۲)، ۸۱-۷۰. <https://doi.org/10.22124/plid.2022.20678.1562>

- صبوری، نرجس‌بانو. روشن، بلقیس. (۱۴۰۳) فعل‌های وجهی غیرشخصی فارسی میانه زردشتی. *فصلنامه علمی زبان پژوهی دانشگاه الزهر/ (س)*، ۱۶(۵۱)، ۱۶۵-۱۳۹. doi: 10.22051/jlr.2021.35465.2011
- کنت، رونالد. (۱۳۸۴). *فارسی باستان: دستور زبان، متون، واژه‌نامه*. ترجمه سعید عریان. تهران: پژوهشکده زبان و گویش. سازمان میراث فرهنگی.
- منصوری، یدالله. (۱۴۰۲). *فرهنگ ریشه‌شناختی افعال زبان فارسی*، تهران: آوای خاور.
- نقی‌زاده، محمود؛ توانگر، منوچهر؛ و عموزاده، محمد. (۱۳۹۰). بررسی مفهوم ذهنیت در افعال وجهی در زبان فارسی. *مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۳(۱)، ۲۰-۱.
- یوسف‌پور، محمدکاظم و همکاران. (۱۴۰۳). *گیله‌خط*، رشت: فرهنگ ایللیا.
- Bybee, J. L., Perkins, R., & Pagliuca, W. (1994). *The evolution of grammar: Tense, aspect, and modality in the languages of the world*. University of Chicago Press.
- Coates, J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. London: Croom Helm.
- De Haan, F. (2006). Typological approaches to modality. In W. Frawley (Ed.), *The expression of modality* (pp. 27-69). Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110197570.27>
- Halliday, M.A.K. (1970). Functional Diversity in Language as seen from a Consideration of Modality and Mood in English. *Foundations of Language, International Journal of Language and Philosophy*, Vol. 6(3), pp. 322-361. URL: <http://www.jstor.org/stable/25000463>
- Lyons, J. (1977). *Semantics, Vol 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (1997). *The English Verb* (Second Edition). Longman Linguistics Library.
- Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English Modals*. London, Longman.
- Palmer, F.R. (2001). *Mood and Modality (2nd ed.)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nuyts, J., & van der Auwera, J. (2016). Analyses of the Modal Meaning, *The Oxford handbook of modality and mood*. Oxford University Press.
- Nuyts, J. (2001). *Epistemic modality, language, and conceptualization: A cognitive-pragmatic perspective*. John Benjamins Publishing Company.
- Rahimian, J. (1995). Clause Types and other Aspects of Clause Structure in Persian: a Study Oriented towards Comparison with English. Doctoral dissertation, Queensland University, Brisbane.
- Rix, H. (2001). *Lexicon der Indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Reichert.
- Stilo, D. (2001). GILAN ix. Gilaki Language. In *Encyclopaedia Iranica*, Vol. X, Fasc. 6, pp. 660-668. <https://www.iranicaonline.org/articles/gilan-x/>